

SKUTEČNÝ PŘÍBĚH

Lalečka

AMIRA KEIDAROVÁ

**CESTA ZACHRÁNĚNÉ
ŽIDOVSKÉ HOLČICKY**

AMIRA KEIDAROVÁ

Lalečka

CESTA ZACHRÁNĚNÉ
ŽIDOVSKÉ HOLČIČKY

Přeložila Světlana Pavlíková

Copyright © 2019 Keidar Amira. All rights reserved.

Czech edition © Grada Publishing, a. s., 2020

Translation © Světlana Pavlíková, 2020

Cover photography © Mactrunk / Deposit Photo

ISBN 978-80-271-1332-3

Prolog

IRENA

Noc z 24. na 25. srpna byla horká. Spalující. Vzduch byl těžký a dusný, ani slabý větřík nezavál. Bylo mi dvacet sedm a žila jsem s matkou a starším bratrem Kazimírem v Siedlcích, malém, šedivém městě asi tak devadesát kilometrů východně od Varšavy. Matka a já jsme byly v domě samy, protože můj bratr se svou ženou a synem nedávno odjeli na venkov k tetě Felicii, aby jí pomohli na statku. Felicii manžel, strýc Valente, byl v té době ještě v německém zajeckém táboře a kromě jediné pohlednice, kterou poslal před více než rokem, jsme o něm neslyšeli.

Ležela jsem, malátná, a třebaže jsem toužila usnout, hlavou mi nepřetržitě letěly myšlenky, které mi to nedovolily. Už řadu měsíců jsem neprospala klidně celou noc. Ulice venku byla tichá. Na rozdíl od předchozích dnů nezněly žádné výstřely, dupot těžkých bot neotřásal zdmi a zrovna tak ustal nárek znějící během pár posledních nocí ze židovské čtvrti.

Náhle jsem zaslechla klepání na naše zadní okno, tiché, ale rázné. Okamžitě jsem věděla, kdo to je.

Zipporu Jablonovou jsem znala od první třídy. Od samého začátku jsme my tři – ona, Sofia a já – tvořily nerozlučnou trojici. „Moji rodiče a kamarádi mi říkají Zippa,“ řekla nám a od toho dne se naše cesty už nerozešly; strávily jsme spolu v Siedlcích celé dětství, a spolu pak

šly i na vyšší školu. Zippa a já jsme se dokonce zapsaly na stejnou katedru Varšavské univerzity, ale ona byla donucena studium neočekávaně ukončit. Byla to válka, co nás nakonec rozdělilo; Zippa zůstala na jedné straně plotu s ostnatým drátem a já na té druhé.

S matkou jsme obě téměř současně vyskočily z postele a utíkaly k zadnímu vchodu. Na prahu stála Zippa a v rukou měla spící miminko zabalené v roztrhané dece.

Před pár měsíci jsem se dozvěděla, že Zippa porodila dcerku, kterou pojmenovala Ráchel, ale dosud jsem ji neviděla. Protože ghetto bylo již rok uzavřené, Zippa neměla povolení ho opustit a my jsme nesměly dovnitř.

Navzdory vytrvalému vedru se Zippa té noci třásla po celém těle.

„Pojď dál,“ řekla jsem jí, a než jsem za ní zavřela dveře, rychle jsem přehlédla ulici.

„Moje drahá, předrahá Zippo, čekala jsem tě každý den a každou noc. Věděla jsem, že přijdeš,“ řekla jí matka a objala ji i dítě, které stále tvrdě spalo.

Zippa nemusela nic vysvětlovat; věděly jsme, proč přišla. Během posledních pár dnů šly městem děsivé zvěsti o tom, jak to chodí v židovském ghettu. Matka byla plná úzkosti a nechtěla tomu uvěřit. „Nechápu, jak to mohli dopustit,“ řekla mi den dva předtím, než Zippa přišla. Slabá ozvěna výstřelů a děsivý křik z ghetta se rozléhaly po celé naší čtvrti; celý den a celou noc bylo slyšet nekonečný dupot běžících nohou vojáků a neustálý pohyb motorových vozidel.

„My nejsme ti, kdo tohle dopustil... Co proti nim zmůžeme?“ zeptala jsem se matky, a nečekala na odpověď.

„Jsme slabý národ,“ zauvažovala, jako by mluvila sama k sobě. „Vždycky necháme někoho, aby nad našimi životy vládl. Nikdy jsme nevzali svůj osud do vlastních rukou.“

Matka tenkrát nedávala vinu jen polskému národu. I když byla oddaná katolička, nikdy nepřestala nahlas uvažovat o tom, jak může ten dobrý Bůh dovolit, aby se děly takovéhle strašné věci. Má matka se zjevně se situací vypořádávala po svém; modlila se dnem i nocí. Já jsem naopak byla tak zmatená a utrápená, že jsem sotva fungovala. Křik ze židovského ghetta, při kterém tuhla krev v žilách a který poslední dva dny zesiloval, pokračoval a zněl mi v hlavě i poté, co jsem ho přestala slyšet. Neměly jsme z ghetta žádné spolehlivé zprávy, nevěděly, co se tam děje, a neexistoval žádný způsob, jak to zjistit. Všechno, co jsme měly, byla jen šeptanda. Atmosféra strachu a teroru prostoupila celé město.

Šly jsme do kuchyně, jediné místnosti v domě, kde jsme mohly rozsvítit malou petrolejku. Matka mi gestem naznačila, že teď není třeba rozsvěcet. Oknem sem dopadalo mdlé měsíční světlo. Pro nedostatek petroleje jsme nesvítily a v zimě jsme v ostatních místnostech domu ani netopily. Většinu času jsme ve dne stejně trávily v naší malé kuchyni.

Zippa měla na sobě roztrhané šaty, přes které jsme viděly, jak je hubená. Vyčerpaně si sedla na jednu z těžkých židlí, které můj otec vyrobil před mnoha lety z třešňového dřeva. Vlastníma rukama k nim také udělal dubový stůl, kolem něhož teď židle stály. V poslední době jsme zvlášť pociťovaly, jak nám otec schází – zemřel po nemoci, ještě než vypukla válka. Protože se bratr přestěhoval na venkov, matka a já jsme převzaly starost o zajištění jídla a ostatní domácí práce, nucené strávit často celé hodiny ve frontě. A skutečnost, že v naší domácnosti nebyl žádný muž, v nás jen zvyšovala tísnivý pocit nedostatku bezpečí.

Zippa pohoupala dítě v náručí a na okamžik vypadala vzdálená a odtržená od toho, co se okolo ní děje. Neřekla nám nic o tom,

co se odehrálo na místě, odkud přišla, ale to ani nebylo třeba. Její velké oči nám toho prozradily víc, než co nám kdy mohla říct její ústa. Má matka z jejích rukou jemně převzala malou Ráchel a dítě mírumilovně dál spalo bez ohledu na bouři kolem něj. Zippa provázela Ráchel pohledem. Nemohla od spícího dítěte odtrhnout oči. Podala jsem jí sklenici vody a ona ji hltavě vypila. Podala jsem jí druhou a sedla si k ní. Vzala mě za ruku a obě jsme seděly beze slova. Pohládila jsem ji po vlasech, které bývaly hebké jako len, a teď je měla hrubé a zacuchané. Tytam byly také krásné šaty z její minulosti. Chtěla jsem se jí zeptat na její rodiče, na Jakoba, ale cítila jsem, že bych nedokázala snést, co by mi odpověděla.

„Musím se vrátit,“ řekla po chvilce a vstala. Věděla, že se u nás nemůže zdržet moc dlouho.

„Zůstaň tu a jdi si lehnout,“ navrhla jí matka. „Ráno něco vymyslíme.“

„Zítra zkusíme promluvit se Zošou. Bude vědět, co dělat,“ pronesla jsem zlomeným hlasem a doufala, že by Sofia mohla přijít s nějakým řešením. Nedokázala jsem si představit, že by se Zippa vrátila zpátky do ghetta. Věděla jsem, že kdyby to udělala, už bychom jí nikdy nemohly pomoci.

Zippa neměla sílu odporovat. Když matka zvedla dítě, aby ho uložila do postele, Zippa ji provázela zrakem, dokud nezmizela v ložnici. Zavedla jsem Zippu do podkroví, kde jsem na matraci rozložila čisté prostěradlo. Ztěžka na ni ulehla. Přikryla jsem ji lehkou dekou, i když se potila po celém těle.

Příštího rána, velice brzy, dorazila Sofia. Nevím, jak zjistila, že k nám uprostřed noci přišla Zippa, ale bylo to celkem přirozené, že se naše Zoša ukázala přesně ve chvíli, kdy jsme ji potřebovaly. Zippa stále ještě spala. Ráchel od svého příchodu k nám nevydala

jediný zvuk. Zdálo se, že dobrý spánek byl tím, co oběma chybělo ze všeho nejvíc.

„Zippa k nám v noci přišla s Ráchel,“ zašeptala jsem Sofii se strachem, že by má slova mohly zaslechnout cizí uši. Ukázala jsem jí Ráchel – má matka seděla vedle ní a něžně objímala její drobné tělíčko.

„Najdu jim úkryt,“ prohlásila Sofia okamžitě. Vždycky byla praktická a zdatná, a já věděla, že se na ni i teď můžu zcela spolehnout.

„Dobře,“ řekla jsem jí, „ale Ráchel zůstane tady.“

Pak jsem šla a lehla si vedle holčičky.

„Rochelle,“ oslovila jsem ji šepetem francouzsky. „Copak se to chystá?“ Ve spánku těžce dýchala. Pohládila jsem ji po tmavých vláscích a snažila se nic neslyšet; Sofia stále ještě seděla v kuchyni a vyprávěla matce, co věděla o událostech odehrávajících se uvnitř židovského ghetta. Nedokázala jsem to poslouchat, ale útržky slov a vět, které se ke mně donesly, zněly zcela nepochopitelně. Byla jsem tím bezmezným terorem naprosto přemožena. Kdybych mohla, zpívala bych malé Ráchel, aby se jí ty věci, které jsem slyšela, ani nedotkly, ale stáhlo se mi hrdlo.

Ráchel se probudila kolem poledne a okamžitě začala křičet hlady. Má matka jí dala trochu mléka a připravila ovesnou kaši. Ráchel i přes slzy zhltna kaši, a poté co se dosyta najedla, se uklidnila a plakat přestala. Po celý den byla ospalá, malátná a pohyby měla těžkopádné. Ale když byla konečně vzhůru, chytila mě za ruku a její první kroky se mnou vedly do kuchyně. Dej mi jíst, žebraly její velké oči. Dala jsem jí ovesnou kaši a pár brambor a ona, ve chvíli, kdy ještě pila teplé mléko, které jsem jí připravila, zase upadla do spánku.

Vyšplhala jsem do podkroví a přinesla Zippě jídlo. Zůstala v posteli po celý den a jen jednou mě požádala, abych jí přinesla Ráchel.

Nechala jsem je samotné, a když jsem se vrátila, našla jsem je obě spící na matraci v objetí.

Sofia dorazila až večer, poté co prochodila ulice ve snaze sehnat nějaké oblečení a potraviny pro Ráchel. Vyvinula obrovské úsilí, aby Zippě našla úkryt. A teď už jsme všechny tři seděly spolu v podkroví. Sofia a já jsme nemohly nalézt slova, která by Zippu uklidnila či rozveselila. A poté co Zoša řekla: „Bude v dobrých rukou,“ Zippa začala hořce plakat a já ji hned následovala. Čekaly jsme, až se setmí, a pak jsem zabalila jídlo a nějaké šaty pro Zippu.

Před půlnocí Sofia řekla: „Musíme jít.“ Noc byla temná a bezútěšná, i když byl téměř úplněk. Nesvítla žádná pouliční lampa ani světlo z oken sousedních domů, na pustých ulicích se neozýval žádný zvuk. Jen zdálky, směrem od ghetta, bylo čas od času slyšet slabou ozvěnu výstřelů. Sofia neřekla, kam míří, a já se neptala.

Stály jsme v kuchyni, příliš rozrušené, než abychom o čemkoli mluvily. Moje matka měla na rukou Ráchel, která jí právě usnula v náručí. Zippa se své dítě nepokoušela obejmout ani políbit, věděla, že pokud by to udělala, možná by neměla sílu nechat je v bezpečí. Její oči dlouho něžně laskaly maličkou, která tak mírumilovně spala v náručí mé matky. Pak Zippě zvlhly oči slzami, obrátila se a rázně vykročila ke dveřím.

Šla jsem za oběma kamarádkami z dětství k zadnímu vchodu. Zippa, ještě než opustila dům, vytáhla z kapsy šatů obálku a podala mi ji. „To je pro tvoji matku,“ řekla mi tiše. Sledovala mě, když jsem obálku dávala do kapsy županu. Rychle jsme se objaly a ona zmizela v temné noci jako tichý stín, stejně tak jako se minulé noci objevila.

Věděla jsem, že ji možná vidím naposledy.

Kapitola 1

ZIPPA

Narodila jsem se v Siedlcích roku 1915, během první světové války. Polsko v té době nebylo nezávislým státem, bylo utlačováno a rozděleno mezi nově vznikající, silnější sousední země. Když jsem dovršila třetí rok věku, válka – na kterou si vzpomínám jen velmi málo, vybavím si většinou jen intenzivní hluk v ulicích – skončila a Polsko získalo nezávislost, poprvé ve své novodobé historii.

Ze svého dětství si Siedlce pamatuji jako město vcelku poklidné, avšak barvitě a plné života. Když jsem se procházela po ulicích, obvykle v doprovodu matky, a držela se její hřejivé dlaně, ukazovala na malé obchůdky a říkávala: „Vidíš, tenhle pán opravuje boty a tenhle šije šaty a tady je pekař, který kupuje mouku od tvého tatínka.“

Procházkou kolem řemeslníků jsem měla moc ráda, nakukovala jsem do jejich útulných malých obchodů a hádala, co právě teď dělají. Pamatuji si, že jsem jednou stála opravdu hodně dlouho před prosklenými dveřmi zvláště malého obchůdku a pozorovala staršího muže, jak se naklání nad nízkým dřevěným stolem, a nedokázala jsem uhádnout, co dělá. Seděl tam velmi dlouho a občas to vypadalo, že se vůbec nehýbe.

„Tenhle pán je písař,“ řekla moje matka.

„Co píše?“ zeptala jsem se nevinně.

„Přepisuje na svitky Tóru,“ vysvětlila mi.

Skoro vždycky jsme procházku zakončili v otcově obchodu s moukou v ulici jménem Piękna, která byla jedním z velkých nákupních center v Siedlcích. Můj otec Aaron Jablon vlastnil velkoobchod s obilím a moukou a rád mně a mému staršímu bratru Shimonovi připomínal, že naše rodina obchodovala obilím odjakživa. Naši předkové z předchozích generací cestovali z místa na místo, nakupovali zboží a pak je prodávali. Můj dědeček Chaim Shlomo Jablon byl skutečně prvním z naší rodiny, kdo založil obchod ve městě, a tím zaopatřil celý rod Jablonových. Můj otec, stejně jako jeho pět bratrů a sestra, pracoval od raného mládí v obchodě svého otce. Když nás dědeček Chaim těsně před svými osmdesátými narozeninami, krátce po konci první světové války, opustil, jeho nejmladší a nejvíce podnikavý syn Jechiel převzal vedení obchodu a své sourozence vyplatil. Dva bratři a sestra převzali svůj podíl a odešli hledat štěstí do Ameriky; jeden bratr se přestěhoval do Varšavy, kde si založil vlastní obchod s moukou; Israel, nejstarší bratr, který zůstal v Polsku, si v Siedlcích otevřel obchod s věcmi pro táboření; Menachem, prostřední bratr, zemřel v mladém věku, a tak Jechiel souhlasil, pod nátlakem ostatních sourozenců, že vyplatí také Menachemova invalidního syna. Můj otec, který strávil celý svůj život mezi pytlí s pšenicí a žitem, nikdy nepředpokládal, že by kdy Siedlce a své pytle opustil. Jakožto mírný muž, který se za každou cenu vyhýbal dohadování, neviděl žádný smysl v konfrontaci se svým bratrem Jechielem a použil své peníze z podílu k tomu, aby zakoupil menší obchod daleko od rodinného podniku. Díky jeho dobrým kontaktům s otcovými klienty se na něho mnozí z nich obraceli, ať už to byli Židé, anebo Poláci.

Ráda jsem s matkou jeho obchod navštěvovala, zhluboka jsem

vdechovala jemnou a sladkou vůni čerstvé mouky, která se linula z jeho vchodu. Vůně mouky byla smíchána s troškou žita, sezamu, máku, ještě nesemleté pšenice a dalších druhů obilí, které jsem v pozdějších letech začala rozeznávat podle jmen. Můj otec mi s radostí vyprávěl, jak každé obilí roste a co se z něj dá vyrobit. Na konci návštěvy mi pak dal malý sáček z hnědého papíru, kam jsem si z podlahy nasbírala různá zrníčka, abych je po cestě domů mohla rozhodit po velkém náměstí s názvem Stary Rynek a dívat se, jak za pár vteřin ze všech stran přiletí šedí holubi a semínka, která uvízla mezi dlažebními kameny, hbitě vyzobou.

Jako mnoho žen střední třídy byla moje matka Josefa v domácnosti. Příležitostně se chopila šití a oprav oděvů, ale dělala to především proto, aby měla stále co na práci, a nikoli aby pomohla s rodinnými financemi. Můj otec vehementně odmítal, aby šla do zaměstnání. Choval se k ní jako ke královně a má matka vtipkovala, že to dělá hlavně proto, že se obává jejího otce.

Avraham Rinezki, otec mé matky, byl proslulý siedlecký knihvazač. Na rozdíl od členů rodiny Jablonů, kteří byli naprosto sekulární, a dokonce měli i socialistické tendence, byl dědeček Avraham zbožný Žid dodržující náboženská pravidla. K jeho velkému zklamání zplodil se svou ženou Ráchel pouze dcery, a tak si dal velmi záležet, aby jim našel dobré nápadníky – považoval to za svou svatou povinnost. A dvě starší dcery se skutečně provdaly za chlapce z dobře známých pravověrných židovských rodin; Lea, nejstarší, za Akivu Zukera a mladší Chaja si vzala Joela Ringlebauma. Oba bydleli blízko domu jejich rodičů, a rodiny se vzájemně propojily. Většina sousedů patřila mezi ultraortodoxní Židy, a pokaždé když jsem je s matkou navštívila, cítila jsem z ní pak spíše žal než radost. Když jsme do jejich čtvrti přicházely, matka mi pokaždé pevněji

sevrěla ruku a zrychlila krok, jako by to chtěla mít co nejdřív za sebou.

„Někdy nevím, o čem si s nimi mám povídat,“ řekla mi jednou, když jsme šly domů. „Ale stejně jakmile promluví, vždy se objeví další batole vyžadující pozornost.“

Moje matka, nejmladší dcera Avrahama a Ráchel Rinezkých, odmítla nechat se provdat prostřednictvím dohazovače. Po celý jeden rok, dokud jí nebylo dvacet, nepromluvila s otcem jediné slovo, protože se chtěla vdát za někoho jiného než za ultraortodoxního chlapce, syna kostelníka z Řeznické synagogy. Když Ráchel rozhodnutí své dcery podpořila, otec pochopil, že válka je prohraná, a dovolil jí provdat se za jejího milovaného Aarona Jablona, bratra její nejlepší kamarádky. Moje matka mi jednou, ve vzácném okamžiku upřímnosti, prozradila, že se do Aarona Jablona zamilovala už v deseti letech, a když jí bylo šestnáct, věděla, že se stane jejím mužem. Můj otec Aaron nežil podle náboženských zásad svého budoucího tchána, ale patřil k vážené rodině, jejíž obchod moukou byl proslulý po celých Siedlcích, což byla skutečnost, která nakonec dědečka Avrahama přesvědčila, aby se sňatkem souhlasil.

Aaron Jablon slíbil Avrahamu Rinezkému, že dokud bude schoopen pracovat, nebude nejmladší dcera Rinezkých nic postrádat, a tak tomu také bylo. I když jsme nepatřili mezi městské boháče, nikdy jsme nestrádali a moje matka jakživa neslyšela nějaké stížnosti na hospodářskou situaci, dokonce ani v dobách zlých. Vždycky dostala všechno, oč požádala, ať už to byla látka na ušití šatů, nebo ryba na gefilte fiš, a čas od času dostávala i to, o co nepožádala, například dlouhý vlněný kabát s límcem z norkové kožešiny, který jí můj otec koupil ve Varšavě k desátému výročí jejich svatby.

Tak jako mnoho dalších Židů ve městě, také my jsme bydleli v malé, tiché ulici, jedné z těch úzkých uliček a průchodů obklopujících z každé strany centrum města. Ve srovnání se širokými, nádhernými třídami a vznešenými veřejnými budovami městského centra vypadala skromná židovská čtvrť v Siedlcích poněkud zchátrale. Také zde v přízemí domků pracovalo mnoho řemeslníků; krejčí, ševci, tesaři a kováři osídlili drobné, stísněné obchůdky, ale domky byly postaveny ze dřeva, uličky úzké a zanedbané, žádná třešeň ani ořešák nekrášlily okraj ulice a ke kolemjdoucím tu často zavanul zápach linoucí se z kanálů. Tato čtvrť byla domovem i pro menší domy víry, například Krejčovskou či Řeznickou synagogu. Velká synagoga stála, jak se patřilo, v centru města.

Bydleli jsme nad holičstvím pana Goldschmidta. Čas od času jsem se tam zastavila, než jsem vystoupala po schodech do našeho bytu. Pan Goldschmidt přestal s tím, co právě dělal, a požádal mě, abych pevně zavřela oči. Pak šel do rohu holičství a za nízkou přepážkou otevřel tajnou zásuvku. Odtamtud vydoloval karamelové lízátko na dřívku. Cukrátko od pana Goldschmidta chutnalo po vzdálených zemích.

Moje matka, snad proto, že se jí nedařilo otěhotnět potřetí, začala být mrzutá a zlostná. Byla to ona, kdo trval na tom, že se zařadíme, nehledě na vysoké školné, do státního vzdělávacího systému, a nikoli do systému židovských škol. Věděla, že žádná vyšší škola v Polsku by nás nepřijala, kdybychom navštěvovali školu židovskou. Také chtěla, abychom vstřebali nějakou polskou kulturu, v níž – jak tenkrát stále ještě doufala – nás jednoho dne budou akceptovat.

Dokud jsem nedovršila šestý rok věku, myslela jsem si, že v Siedlcích žijí pouze Židé. Návštěvy tet a prarodičů mě naučily pouze to,

že existuje rozdíl mezi zbožnými a sekulárními Židy, a polští zákazníci v otcově obchodě vypadali a hovořili, jako by byli z jiného města. Poprvé jsem zjistila, že Siedlce mají také polské obyvatelstvo, když jsem začala navštěvovat základní školu. Užasla jsem nad obrovským množstvím plavovlasých a modrookých děvčat, která se shromáždila na velkém hřišti, a pátrala jsem po nějaké dívce ze své čtvrti; uvítala bych tehdy s radostí jakoukoli židovskou dívku. Po prvním dni ve škole jsem úpěnlivě prosila matku, aby mě přemístila do jiné školy, ale tohle trápení brzy vystřídalo obrovské štěstí, když jsme se spolu s mou jedinou známou, Chajou Lutermanovou, druhého či třetího dne ve škole sblížily během jedné přestávky se dvěma polskými dívkami, které se nás zeptaly, jestli si s nimi chceme hrát. Přivolaly ještě dvě další kamarádky, a každou přestávku jsme si pak hrály na schovávanou. Z těch pěti kamarádek tvořících nyní naši dobře sehanou partu, která vyplnila mé školní dny a také spoustu hodin po škole, mi byly nejbližší Sofia a Irena. Od toho dne se již naše cesty nerozešly.

Už od raného věku Sofia dokazovala, že její jméno, které v řečtině značí moudrost, jí sedí jako ulité. Byla to mimořádně chytrá a zralá dívka, a i když měla na svědomí většinu našich lumpáren, vždycky dávala pozor, abychom nedělaly něco zakázaného anebo skutečně nebezpečného. Když ji nezaměstnávalo vymyšlení nějakého kanadského žertíku anebo nové hry, obvykle byla přilepená ke knize. „Zoša bude učitelkou, až vyrostete,“ řekla mi jednou Jadzia, když Sofia zůstala ve třídě s knížkou a četla po celou přestávku, místo aby si šla hrát ven na hřiště. Sofia pozvedla své modré oči, které byly už od dětství ukryté za velkými čtverhrannými brýlemi, což ještě zvýrazňovalo její vyzrálou a zodpovědnou povahu, a na svou obhajobu řekla: „Promiňte, ale nemůžu přestat číst tuhle knihu, je